
El futur: estem davant una involució democràtica?

PID_00258195

Ana Sofia Cardenal

Temps mínim de dedicació recomanat: 1 hora

Ana Sofia Cardenal

Professora de Ciència Política a la
Universitat Oberta de Catalunya.

Índex

Introducció.....	5
1. Què diuen les dades?.....	7
2. Democràcia i globalització.....	11
3. Democràcia i canvi tecnològic.....	13
4. Canvis en l'opinió pública.....	14
Bibliografia.....	15

Introducció

En aquest últim mòdul de l'assignatura ens preguntarem pel futur de la democràcia. Hem vist que, segons Huntington, la democràcia avança per onades; és a dir, que els avançaments i les reculades de la democràcia tendeixen a concentrar-se en el temps. En aquest mòdul ens preguntem si, després de la tercera ona de democratització iniciada a mitjan anys setanta que ha produït l'expansió de democràcies més important de la història, estem davant una nova regressió democràtica.

En un dossier de la revista *La Vanguardia*, publicat el 2016, es feia ressò d'un debat que ha estat present a les pàgines de la revista especialitzada *Journal of Democracy* des del 2006 al voltant de la qüestió del declivi de la democràcia. La revista inclou diverses contribucions d'acadèmics nord-americans destacats, entre els quals hi ha Larry Diamond, Mark Plattner i Steve Levitsky, que miren de respondre a la pregunta sobre el declivi de la democràcia liberal.

D'aquestes lectures, fonamentalment de les primeres, es dedueix que els principals factors que han estimulat aquest debat i que han portat a proposar la tesi del declivi de la democràcia són: els canvis en l'ordre internacional i l'evolució de l'índex de Freedom House (FH), especialment des del 2006, que mesura els avanços i retrocessos de les llibertats i els drets al món; en particular, algunes de les contribucions, especialment les de Diamond i Plattner, destaquen que l'índex de Freedom House ha experimentat una evolució negativa des del 2006, sobretot en la dimensió dels drets civils i l'imperi de la llei.

També destaquen els canvis en l'ordre internacional, especialment l'ascens i el creixent poder de potències autoritàries, com ara la Xina i Rússia, i la progressiva pèrdua d'influència de les democràcies occidentals dels Estats Units i Europa. Aquest desplaçament de poder del bloc de les democràcies liberals, que van aconseguir la seva màxima influència després de la Guerra Freda, a l'eix autoritari Rússia-Xina amenaçaria el futur de la democràcia en convertir el tipus de règim d'aquestes noves potències en un model per seguir per altres països, principalment aquells que són dins de la seva àrea d'influència.

Tanmateix, com veurem, l'evidència sobre aquesta suposada regressió democràtica no és gens clara. Les dades no sembla que confirmen que siguem davant una regressió democràtica o, en paraules de Huntington, davant una «contraonada». En tot cas, com sostenen Levitsky i Way, estariem davant un estancament en l'avanç de la democràcia, la qual cosa s'explicaria, segons aquests autors, perquè tots —o gairebé tots— els països que tenien les condicions mínimes per ser democràcies ja han passat a ser-ho.

Encara que les dades agregades no apuntin —com a mínim no fins al 2016— a una involució democràtica, les democràcies liberals s'enfronten igualment a reptes i dilemes importants com a conseqüència fonamentalment de dos processos: la globalització i el canvi tecnològic. L'impacte d'aquests processos i la dificultat de les democràcies liberals per respondre a les pressions que provoquen es reflecteixen en una pèrdua de confiança en les institucions i en un menor suport a la democràcia per part de la ciutadania de les democràcies avançades. Aquesta desconfiança i desafecció ciutadana, en alguns països, s'han acompanyat de l'ascens de partits i moviments antisistema, i és, probablement, una de les amenaces més serioses a les quals s'enfronten les democràcies consolidades.

Aquest mòdul s'estructura en tres parts: a la primera part, es presenten i es discuteixen les dades agregades en relació amb la tesi del declivi de la democràcia i es posa ordre a un debat en el qual sovint s'han defensat posicions contràries sobre la base d'aquestes mateixes dades; a la segona part, veurem a quin tipus de dilemes s'enfronten les democràcies davant de processos com ara la globalització i el canvi tecnològic, i a l'última part s'aborda una de les conseqüències de les dificultats que té la democràcia per fer front a aquests processos: la pèrdua de suport de la democràcia representativa entre l'opinió pública de les democràcies avançades.

1. Què diuen les dades?

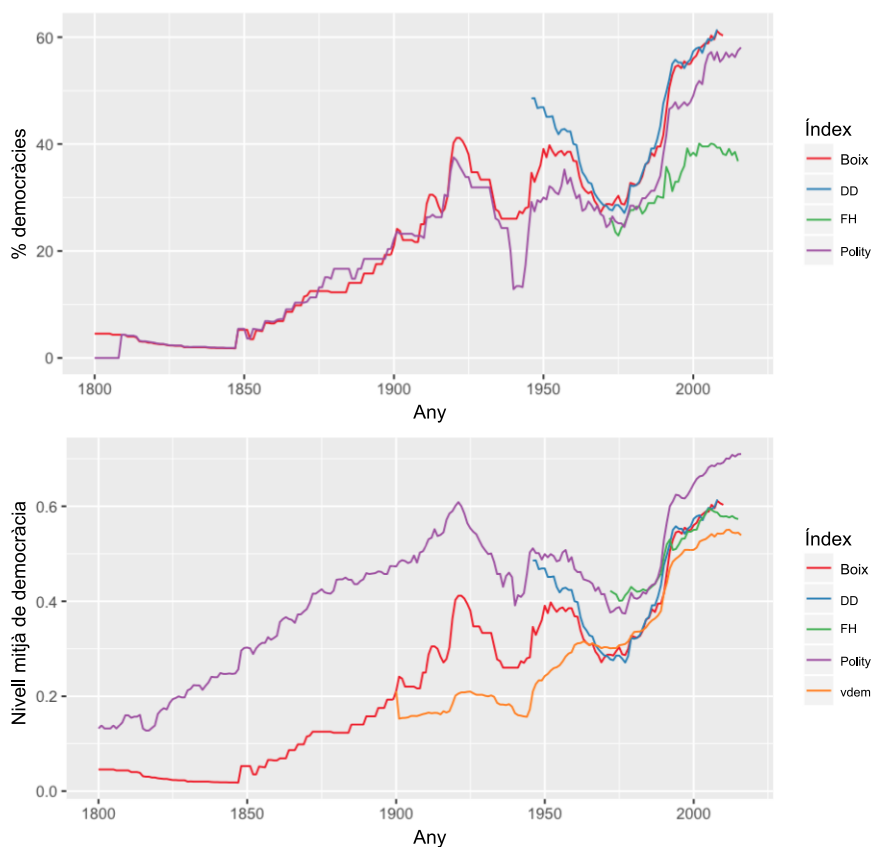
Segons autors com Diamond, ens trobem davant un declivi de la democràcia liberal, particularment des del 2006. Per veure si aquesta tesi té cap suport en les dades, hem traçat primer l'evolució de la democràcia, des del 1800 fins al 2016, utilitzant com a indicadors el percentatge de democràcies i el nivell mitjà de democràcia segons diversos índexs (vegeu les gràfiques 1 i 2). Després veurem amb més detall com evoluciona entre els anys 2000 i 2016.

El primer que mostren les gràfiques 1 i 2 és que hi ha hagut un gran avanç de la democràcia, particularment entre els anys 1990 i 2006, en què el percentatge de democràcies explota i passa de ser de prop del 40% a situar-se al voltant del 60% (vegeu la gràfica 1). Aquest avanç de la democràcia també es reflecteix en la gràfica 2, que traça l'evolució del nivell mitjà de democràcia. Tot i que també s'observen algunes diferències entre els índexs, la tendència és clara: el nivell mitjà de democràcia creix al voltant d'un 30% entre el 1990 i el 2006 (o 3 desenes en una escala del 0 a l'1).

El segon que s'aprecia en aquestes gràfiques és el comportament una mica diferenciat de Freedom House (FH), especialment en la gràfica 1. S'observa que el percentatge de democràcies FH com a mitjana, sempre està per sota dels altres índexs; això s'explica perquè hem adoptat el criteri més restrictiu per a qualificar un país democràtic segons FH i, per tant, l'hem restringit només a aquells països que obtenen l'estatus de «lliures» en l'escala ordinal —i una puntuació en l'índex entre 1 i 2,5—. A més, s'observa que, amb relació a la proporció de democràcies, FH és l'únic índex que apunta a una tendència a la baixa a partir de l'any 2006, tal com sosté la tesi del declivi.

A la gràfica 2, que mesura els nivells mitjans de democràcia segons diversos índexs, s'observa una cosa semblant. Mentre que la majoria d'índexs apunten a un augment sostingut dels nivells mitjans de democràcia sense que s'observi cap canvi de tendència en els últims anys, l'índex de FH apunta a un canvi de tendència a partir del 2006.

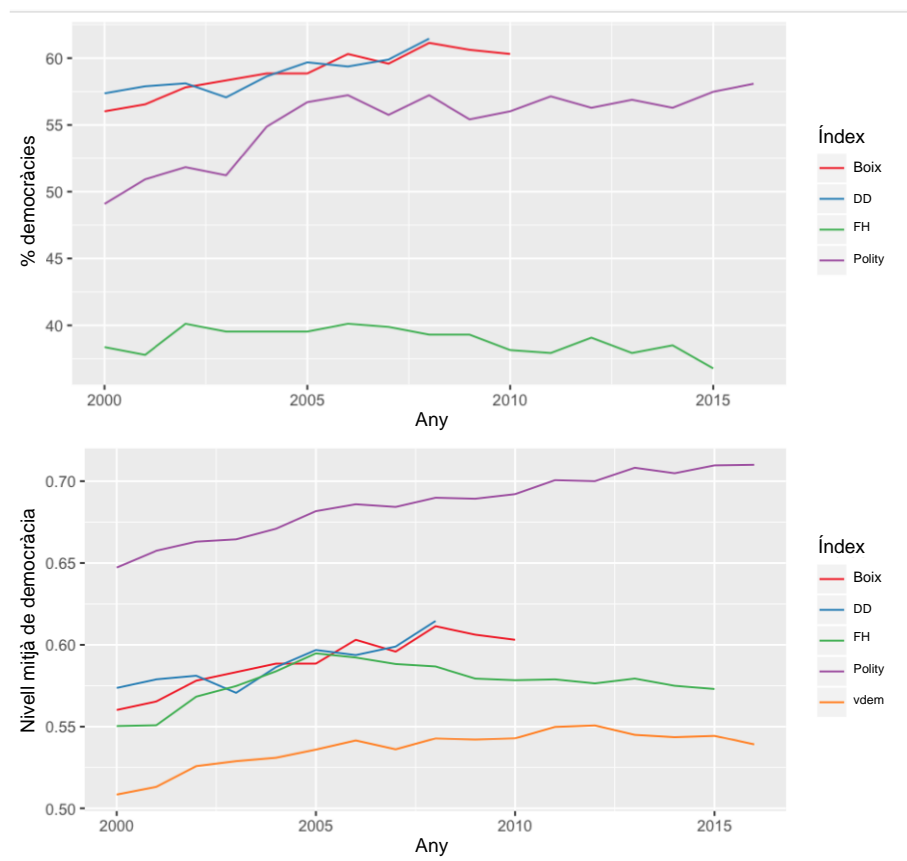
Gràfiques 1 i 2. Evolució del percentatge de democràcies i del nivell mitjà de democràcia al món entre els anys 1800-2016

Font: Elaboració pròpia

Per distingir millor l'evolució d'aquests índexs en els últims anys hem fet un *zoom* entre els anys 2000 i 2016 que pot observar-se a les gràfiques 3 i 4. Traçar l'evolució de la democràcia des del 1800 fins als nostres dies pot resultar enganyós per comprovar la tesi del declivi perquè, com hem vist, la democràcia ha experimentat un avanç sense precedents des del 1975 —i particularment des del 1990—. Davant un creixement sostingut durant més d'un quart de segle pot resultar difícil distingir un canvi de tendència en els últims anys.

Gràfiques 3 i 4. Evolució del percentatge de democràcies i del nivell mitjà de democràcia al món entre els anys 2000-2016

Font: Elaboració pròpia

Com pot veure's en aquestes gràfiques, no hi ha res que indiqui que estiguem davant un canvi de tendència a partir del 2006. Amb l'excepció de FH, que efectivament mostra un descens —tant en percentatge de democràcies com en nivells mitjans de democràcia— a partir del 2006, el que s'observa és que el percentatge de democràcies es manté més o menys estable des del 2006, i també el nivell de democràcia, i fins i tot augmenta lleugerament en algun dels índexs (per exemple, Polity IV). Aquests resultats coincideixen amb els de Levitsky i Way, que per mitjà de diversos índexs mostren que el nivell mitjà democràtic del món no ha variat significativament entre el 2006 i el 2013. Basant-se en l'índex de FH, aquests autors sostenen que, com a màxim, el percentatge de democràcies al món pot haver-se reduït en dos punts percentuals des del 2006.

La lectura de Mechkova, Lührmann i Lindberg (2017), que està associada a aquest mòdul, arriba a unes conclusions semblants. El més interessant d'aquesta lectura és que basa l'anàlisi en l'índex V-Dem, que inclou informació molt rica —i desagregada— sobre diferents indicadors de la democràcia. Com ja hem vist al mòdul «Què són la democràcia i la dictadura?», aquest índex aporta informació que permet diferenciar entre el component electoral —bàsicament la celebració d'eleccions multipartidistes— i el component liberal de

la democràcia —l'estatus dels drets polítics i les llibertats—. Això permet fer una anàlisi molt més detallada i matisada sobre les variacions que s'han esdevingut pel que fa a règims polítics des del 2006.

D'aquesta lectura es dedueix que en els últims quatre anys hi ha hagut una lleugera reculada de la democràcia liberal a favor de la democràcia electoral. Alguns dels països més destacats que han retrocedit en els àmbits de les llibertats civils, els drets polítics i l'imperi de la llei són Hongria i Polònia. Tanmateix, si tenim en compte l'evolució des del 2006 fins al 2016 i tots els canvis de categoria que s'han produït, continuen sent més els països que han experimentat avanços (26) que els que han patit retrocessos (17).

La conclusió que es desprèn d'aquesta anàlisi és que, tenint en compte les dades, no hi ha una evidència clara d'involució democràtica al món —almenys fins al 2016—. La majoria d'índexs no apunten a aquesta involució; només FH registra un cert canvi de tendència a partir del 2006. Tot i això, no s'ha d'oblidar que FH no és una mesura pròpiament de democràcia, sinó de drets polítics i llibertats civils.

Això no significa que la democràcia estigui al marge de problemes. La involució democràtica de països dins de la zona d'influència europea, com ara Hongria i Polònia, i l'ascens de partits antisistema i d'extrema dreta en països europeus amb democràcies consolidades és un senyal evident que les democràcies s'enfronten a amenaces serioses. A l'apartat 2 abordarem alguns dels dilemes i reptes als quals s'enfronten les democràcies com a resultat de dos processos que estan transformant profundament les nostres societats: la globalització i el canvi tecnològic.

2. Democràcia i globalització

La globalització o la creixent integració econòmica plantegen seriosos dilemes a les democràcies nacionals. En primer lloc, perquè interfereixen en les organitzacions socials nacionals, i en segon lloc, perquè, com a conseqüència, redueixen el marge de maniobra de les polítiques nacionals per donar resposta a les demandes i necessitats dels ciutadans.

En la lectura associada a aquest mòdul, Rodrik cita alguns exemples que serveixen per il·lustrar la interferència de la globalització en les organitzacions socials nacionals. Els estàndards laborals o l'impost de societats són alguns dels exemples que l'autor destaca i gràcies als quals és possible observar aquesta interferència. Per exemple, la possibilitat de les empreses de traslladar les ocupacions a països on els treballadors gaudeixen de molts menys drets exerceix pressió sobre les institucions laborals del país d'origen per reduir la protecció dels treballadors, la qual cosa indirectament n'afecta els nivells salarials.

La mobilitat internacional de les empreses i del capital també redueix la capacitat dels governs nacionals d'imposar l'estructura impositiva que millor respon a les necessitats i preferències dels nacionals. En particular, com en l'exemple anterior, aquesta mobilitat exerceix una pressió a la baixa en l'impost de societats i trasllada la pressió fiscal del capital que es mou internacionalment al treball, que es mou molt menys.

Rodrik utilitza aquests i altres exemples d'àrees en què la interferència dels mercats globals en les organitzacions socials nacionals és més freqüent per a il·lustrar la tensió entre la globalització i la democràcia. Malgrat això, els exemples més eloqüents per a il·lustrar aquesta tensió potser provenen de països que, amb un elevat nivell d'integració econòmica, s'han enfrontat a situacions de crisi. Entre aquests destaquen el cas de l'Argentina, amb la crisi de finals dels anys noranta, que Rodrik, per cert, esmenta, i més recentment alguns països del sud d'Europa, com Grècia i Espanya amb la crisi del 2008.

El que aquests casos posen en evidència és el limitat marge de maniobra dels governs nacionals per respondre a la crisi amb polítiques econòmiques ajustades a les preferències i les necessitats de la ciutadania, quan les democràcies han delegat part important del seu poder a organismes supranacionals no electes en benefici de la integració econòmica. Per exemple, en tots aquests casos els governs nacionals havien delegat el poder de decisió en política monetària en un organisme tècnic no electe —els bancs centrals—, la qual cosa els va impedir devaluar per alleujar les conseqüències de la crisi a la ciutadania.

A més, en tots aquests casos, la crisi econòmica va degenerar en una crisi política, justament com a conseqüència de la incapacitat dels governs nacionals per a respondre a les preferències i les necessitats de la ciutadania¹. Com a resultat d'això, les democràcies es van enfrontar al dilema de sacrificar la democràcia en favor dels mercats globals o sacrificar la globalització en favor de la democràcia.

⁽¹⁾Aquesta és la tesi que defensen Sánchez-Conca (2014) i Fernández-Albertos (2012) i amb la qual expliquen la crisi política a Espanya.

Aquest dilema es va resoldre de diferents maneres. A l'Argentina, es va eliminar la Llei de convertibilitat i es va recuperar el poder sobre la política monetària, és a dir, va guanyar la política nacional i es va sacrificar la globalització. Per contra, als països del sud d'Europa es va imposar una dura política d'ajust que va passar per devaluar els sous i no per recuperar els instruments de la política monetària, és a dir, va guanyar la integració econòmica i es va sacrificar la política nacional, la qual cosa en bona part s'explica perquè els nivells d'integració econòmica assolits dins de l'espai europeu són molt més difícilment reversibles.

L'exemple dramàtic d'aquests casos serveix per a il·lustrar el famós «trilema» de Rodrik. Aquest autor ens diu que per a resoldre la tensió entre els mercats globals i les democràcies nacionals hi ha tres opcions:

1) Podem *limitar* la democràcia amb la finalitat de minimitzar els costos de transacció internacionals, així com assumir els trastorns que això pot causar en les organitzacions socials nacionals.

2) Podem *limitar* la globalització amb el propòsit de reforçar la legitimitat de les polítiques nacionals. El que va fer l'Argentina com a resposta a la crisi de finals dels anys noranta: eliminar la Llei de convertibilitat i recular en el procés d'integració econòmica.

3) Podem *globalitzar* la democràcia, sacrificant l'espai de decisió sobre el qual ara s'assenten les democràcies nacionals, l'Estat nació, per adequar la democràcia al nivell de decisió i assentar les bases d'un govern (democràtic) global.

El trilema de Rodrik consisteix en el fet que no podem tenir les tres coses — globalització, democràcia i Estat nació—; qualsevol opció o solució a la tensió que hi ha entre globalització i democràcia passa per sacrificar una de les tres.

En aquest trilema polític de l'economia mundial, Rodrik és partidari de conservar la democràcia i l'Estat nació i limitar la globalització. Primer, perquè encara veu molt llunyana, per impracticable, la possibilitat d'un govern mundial, i, segon, perquè creu que un govern mundial tampoc no seria desitjable en les condicions actuals. Tot i que Rodrik fa una defensa d'una globalització controlada com a sortida al seu trilema, encara no és gens clar com les democràcies nacionals repondran a les pressions de la globalització i que finalment aquesta sigui la solució que prevalgui.

3. Democràcia i canvi tecnològic

La democràcia no només està subjecta a les pressions de la globalització, també ho està a les disrupcions que creen el canvi tecnològic i, en particular, les tecnologies digitals. Aquestes tecnologies estan transformant els processos de producció, distribució i consum d'informació amb un impacte evident sobre els processos d'intermediació propis de les democràcies representatives.

Avui els agents clàssics d'intermediació, principalment els partits i els mitjans de comunicació tradicionals, tan essencialment vinculats amb el funcionament de la democràcia representativa, han perdut influència enfront de la ciutadania, que ha vist augmentat el seu poder enfront d'aquests intermediaris gràcies a la descentralització i a l'accés directe a la informació.

Aquesta descentralització de la informació genera enormes oportunitats per a la democràcia en permetre, per exemple, augmentar el control sobre els polítics i els poders en general, però també presenta importants amenaces per a la democràcia, com s'ha vist amb fenòmens com ara l'ascens del populisme, la pèrdua de credibilitat dels principals mitjans de comunicació i la difusió de notícies falses.

El canvi tecnològic, com ens diu Diamond, està contribuint a erosionar totes les formes d'autoritat, també les que eren pròpies de les democràcies liberals, com ara les institucions representatives. Encara que les democràcies tenen avantatge davant dels autoritarismes per fer front a l'augment de poder de la ciutadania, està per veure com respondran a aquests canvis: si creant nous mecanismes per respondre a les preferències de la ciutadania o restringint els drets i les llibertats.

4. Canvis en l'opinió pública

La dificultat de les democràcies per fer front a les pressions de la globalització i el canvi tecnològic està provocant canvis en l'opinió pública de les democràcies avançades. El canvi més freqüent que apareix en les principals enquestes nacionals i en el World Values Survey és un augment de la desconfiança en les institucions de la democràcia representativa i un suport cada vegada menys robust a la democràcia com a forma de govern en tots —o gairebé tots— els països europeus.

A més d'aquesta pèrdua de suport de la democràcia representativa, apareixen noves actituds i valors en l'opinió pública. YouGov, una organització britànica pionera en enquestes en línia, en un treball recent fet en col·laboració amb la Universitat de Cambridge, detecta un augment de les actituds «populistes i autoritàries» en onze països europeus. El populisme autoritari és un constructe que combina actituds contra els drets humans, contra Europa, contra la immigració i en suport a una política exterior forta. Tot i que Romania i Hongria encapçalen el rànquing de països amb actituds populistes i autoritàries, amb un 82% i 78% d'enquestats, respectivament, en suport d'aquests valors, dues democràcies avançades com França i Holanda els segueixen molt de prop, amb un 66% i un 55% d'enquestats, respectivament, que comparteixen aquestes actituds.

Aquest canvi de valors i actituds en alguns països europeus ha anat acompanyat de l'ascens de partits nacionalistes d'extrema dreta i d'altres opcions antisistema, i alguns autors, com Foe i Mounk (2017), defensen que és un senyal de desconsolidació de les democràcies. Tot això constitueix una amenaça molt real sobre un règim de govern, la democràcia, que fins fa molt poc consideràvem sòlidament implantat, i obre un gran interrogant sobre el seu futur.

Bibliografia

Fernández-Albertos, J. (2012). *Democracia intervenida: políticas económicas en la gran recesión*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

Foa, R. F.; Mounk, S. (2017). «The Signs of Democratic Deconsolidation». *Journal of Democracy* (vol. 28, núm. 1).

La Vanguardia (ed.) (2016). «¿Está en declive la democracia liberal?». *La Vanguardia Dossier* (núm. 59). Barcelona: La Vanguardia Ediciones. <<https://www.dropbox.com/s/lprfbkwxad9pme8/la%20Avantguarda%200103-16-dossierlv.jj.pdf?dl=0>>

Mechkova, V.; Lührmann, A.; Lindberg, S. I. (2017). «How Much Democratic Backsliding?». *Journal of Democracy* (vol. 28, núm. 4, pàg. 162-169).

Rodrik, D. (2011). *La paradoja de la globalización*. Barcelona: Antoni Bosch editor.

Sánchez-Conca, I. (2014). *La impotencia democrática: sobre la crisis política de España*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

World Values Survey: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

YouGov: <https://yougov.co.uk/news/2016/11/16/trump-brexit-front-national-afd-branches-same-tree/>

